

חייב לעלות, וכן נצרך לומר ביהודה בן דורתאי שהוא ובנו פרשו מן החכמים.

כ] ובאותו ענין התעוררתי בעברי ע"ד בעל הילקוט בפ' אמור סי' תרמ"ג, שכ' דרשות הגמ' בפסחים ע"ז א' מידבר משה שדוחים קרבנות ציבור לשבת וטומאה - שהוא מפסוק⁸¹ וידבר משה את מועדי ד' אל בני ישראל - קבעו הוא ז"ל על פסוק⁸² וידבר ד' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל [וכו'] אלה הם מועדי, שהוא בראש פרשת המועדות, ובאמת דרשת חז"ל הוא מפסוק וידבר שבסוף פרשת המועדות, וכ"ה בתו"כ במקומו, ומפסוק דבר אל בני ישראל נדרש לשמעברים השנה לשיגיעו גליות ישראל, וכמו שזכרנו מדרשת התו"כ על אותו פסוק ושכ"ה בירושלמי (במקומות) בד' מקומות⁸³, וגם נדרש מפסוק וידבר משה לשיהיו שואלין ודורשין, כשלהי מגילה ל"א במשנה, ויעזי' בנדרים ע"ח א' שנדרש ג"כ לשהפרת נדרים אין צריכה ביי"ד, ובעל הילקוט הביאם כולם בסי' שזכרנו.

ולולי מסתפינא היה נ"ל דדרשא דנדרים שם הוא מפסוק ויאמר משה אל בני ישראל שבסוף פרשת פנחס⁸⁴, ומדויק היטב דנלמוד

מזה דפ' נדרים שאח"ז⁸⁵ א"צ ביי"ד מומחה כמו המועדות, אבל אם מפסוק וידבר משה שבפרשת אמור מה ענין הפרת נדרים למעט מהם - וקאי על מקרא שלפניו שכ' שם אלה תעשו לד' במועדיכם, ויאמר משה, דהמועדות צריך למשה שהוא ביי"ד היחיד שבכל ישראל, ולא שבת והפרת נדרים לכל מר כדאית ליה, ואולי קרא דוידבר משה דרשא פשיטא נקט וצע"ג.

כא] שנית נתכבדתי מכבודו הרמה, ע"ד הרע"ב בפ"ה דסוכה⁸⁶ שלדעתו השמחה הי' בשביל שאיבת המים, ואילו מד' הרמב"ם סוף הל' לולב⁸⁷ משמע דמשום כבוד החג היה זה⁸⁸. כן תמה ע"ד הר"מ שם שכ' בערב יו"ט הראשון של חג מתקנין כו', ובמשנה⁸⁹ מבואר במוצאי יום טוב הראשון, ועוד כו'. והאריך מעט בדברים נעימים, ויבואר הלאה אי"ה. - והנני שמח כי הייתי בר מזליה בזה זה לי רבות בשנים אשר בחיבורי סדר משנה מהד"ק משנת תר"ל פ"ה דסוכה מ"ב, בס"ד עמדתי ע"ד הר"מ אלו וביתר שאת, ואלו הם.

(א) כהערות כתר"ה שי', מה שלא כתב כבמשנה במוצאי יום טוב הראשון⁹⁰. (ב) גם

81 ויקרא כ"ג מ"ד. 82 שם שם ב'. 83 שביעית פ"י ה"א, ר"ה פ"ג ה"א, סנהדרין פ"א ה"ב, נדרים פ"ו ה"ח. 84 במדבר ל' א'. 85 השנויה שם בפ' מטות. 86 מ"א, והוא לשון רש"י שם נ"א א'. 87 פ"ח ה"ב. ז"ל שם: אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה שנאמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, וכיצד היו עושין ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח שאר היום עם כל הלילה. 88 בגדר שמחת בית השואבה אם משום ניסוך המים או משום שמחת החג האריך הרחיב הגרי"פ בביאורו לרס"ג ח"ג מילואים סי' ה' (ושם נגע בכמה קושיות שעמד בהן רבינו כאן). ועיין גם ח"י מרן רי"ז הלוי לסוכה נ' ב'. 89 סוכה נ"א א'. 90 ז"ל הגאון רבי חיים ברלין בתשובתו אל רבינו (גתפרסמה מכת"י ק בתוך 'אוצר כתבי האדר"ת' זכר למקדש עמ' פ"ה): 'ועל של תורה מלאתי מבוקשו לעיין בהערות החמורה בספר משנה תורה בדבר השמחה היתירה שהיתה בבית הבחירה למצות נסוך המים כהלכה למשה מסיני מסורה, שכתב הרמב"ם ז"ל שהתקינו כל ההכנות מערב יו"ט, והוא נגד משמעות פשט המשנה שהיה במוצאי יו"ט הראשון. ונראה בעליל שהרמב"ם ז"ל מפרש לשון משנתנו שבמוצאי יו"ט ירדו לעזרת נשים, ומכבר התקינו שם תקון גדול. וכבר מצאנו בכיור"ב בפ' אלו נאמרין מ"א א', מחלוקת רש"י ותוס' בעשיית הבימה למלך למצות הקהל, אי דחי חולו של מועד. ויסוד מחלוקתם בפלוגתא דאמוראי בירושלמי דפ"א דמגילה ה"ד שהובא בפירש"י מגילה ה' א' וסוטה שם ב', בטעם שלא הי' מצות הקהל בשבת. דר"ב בריה דרחב"א אמר מפני התקיעה. ור"י בר"ח אמר מפני הבימה, ויעשו אותה

בהך שמחה שכ' הרמב"ם בכאן מסיים שמתחילין לשמוח אחר הקרבת תמיד של בין הערבים, ולשאר היום עם כל הלילה, והרי ימים ממעט לילות.

וחזות קשה כזאת ראיתי בד' התוס' פסחים ע"א א' ד"ה לרבות, שכ' דהך קרא דושמחתם דדרשינן מיניה לשלמי שמחה דרשינן מיניה נמי לולב כו', והוא פלא דבשום מקום לא נדרש כלל על שלמי שמחה הך קרא, רק להך מ"ד בירושלמי שזכרנו, והרי תברא בצידה, דמבואר להדיא, דהך מ"ד דבשלמי שמחה מיירי לא ס"ל כלל דבלולב נמי מיירי והדבר מוכרח, לפי האמת דשלמי שמחה גם בלילות, ולולב רק בימים, א"כ שני אלו הדרשות לא תתאחדנה במלת ימים, דה"ל תרתי דסתרי וצע"ג⁹⁷.

[ועתה חפשתי בש"ס החדש דפוס ווילנא ומצאתי בהגהת הג"ר וואלף באסקאוויץ שתמה על התוס' שלא נמצא כלל דרשא זו דלשלמי שמחה אתא, ולפלא על בקי נפלא כמוהו (הוא בעל ס' סדר משנה על הרמב"ם, שהפליגו המסכימים גאוני דורו בעוצם בקיאותו בבבלי וירושלמי וכו' כמעט בע"פ) שלא זכר כרגע דברי הירושלמי בשני המקומות שזכרנו].

מה שהעיר שלא זכר משמחת בית השואבה כלום. ג) הרמב"ם כ' שהיו מתקנין במקדש, משמע דבכל המקדש היה צריך לתיקון, ובמשנה אמר ירדו לעזרת נשים⁹¹. ד) היותר תמוה לי במש"כ שהיה שמחה יתירה בחג הסוכות מדכתיב⁹² ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, והרי מקרא זה כלולב הכתוב מדבר וכדתנן סוכה סוף פ"ג⁹³ לולב ניטל במקדש שבעה, ויעוי' סוכה מ"ג א' דאמרו להדיא דהך קרא כלולב מיירי.

הן לא נכחד ממני שד"ז במחלוקת שנויה דבירושלמי סוכה סוף פ"ג⁹⁴ ור"ה ריש פ"ד⁹⁵ נחלקו תנאי בזה, ואית תני תנויי דבשמחת שלמים הכתוב מדבר ולדידיה הך דלולב ניטל במקדש ז' הוא מדרבנן, אולם לומר דשמחת המקדש שנקראת בגמ' שמחת בית השואבה משום נסוך המים שבחג, הוא לי דבר נפלא מאוד ולמיעוט ידיעתי לא נמצא בשום מקום דבר זה⁹⁶, וביותר יפלא שהרמב"ם ז"ל בעצמו פ"ז הי"ג, כ' להדיא דין זה דבמקדש ניטל הלולב כל ז' ממש"כ ושמחתם כו'.

כב] ועוד יותר תמוה, דהא הך ימים שבלולב נדרש ימים ולא לילות, ומשמע בפשיטות דגם במקדש הוא כן, וכמ"ש בסוכה מ"ג א', ואילו

מאתמול שלא לדחוק את העזרה. ורש"י ז"ל שם ושם תפס כמ"ד מפני הבימה שלא לדחוק את העזרה. וכן תפס הראב"ד ז"ל בהשגתו שלהי ה' חגיגה. ולדבריהם לא עשו הבימה עד מוצאי יו"ט שלא לדחוק את העזרה. אבל הרמב"ם ז"ל שלהי ה' חגיגה תפס כמ"ד מפני התקיעה ולא חייש לדחיקת העזרה ע"כ כתב שעשו הבימה מערב יו"ט. וכן דעת התוס' בסוטה שם כהרמב"ם ז"ל. וה"נ פליגי בגוזזטרא שעשו לשמחת בית השואבה. ויעוי' נא ברמב"ם ה' בית הבחירה פ"ה ה"ט שבשעת הבנין הקיפו את עזרת הנשים בגוזזטרא לצורך שמחת בית השואבה. וצ"ל לפ"ז שהתקון הגדול שהיו מתקנין שם בכל ערב יו"ט הוא הכנת המקומות לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה, שבוזה היה ג"כ קצת בנין, ולא היה דוחה יו"ט וחזה"מ ועשאוהו מערב יו"ט, ובמוצאי יו"ט ירדו לשם להעמיד המנורות והספלים והסולמות וכו'. 91 וז"ל הגר"ח ב שם: עוד העיר מעכ"ת הגנ"י על שלא הזכיר הרמב"ם ז"ל שמקום שמחת בית השואבה היה בעזרת נשים, ונראה פשוט שסמך על מש"כ בה' בית הבחירה שם פ"ה ה"ט שמקומות הישיבה הי' בעזרת נשים. 92 ויקרא כ"ב מ'. 93 מ"א א'. 94 הלכה י"א. 95 הלכה ג'. 96 הערנו לעיל שכן מבואר בדברי רש"י, ועיין גם תוס' שבת כ"א א' ד"ה שמחת, ובמהרש"א לתוס' סוכה נ' ב' ד"ה חד. 97 גם ע"ז השיב לו הגר"ח ב' וכתב: ואשר העיר עוד מעכ"ת הגאון ש"י בביאור לשון התוס' פ' אלו דברים ע"א א' ד"ה לרבות, דברי התוס' פשוטים, ומר אבא הגאון ש"י אסברה לי דכוונתם ז"ל דכמו דלמ"ד בשמחת לולב הכתוב מדבר דרשינן ימים ולא לילות, הכי נמי למ"ד בשמחת שלמים הכתוב מדבר הוה אמינא ג"כ ימים ולא לילות, אבל אין דעת התוס' להרכיב שני הדרשות יחד ופשוט'.

דבירושלמי מבואר דמ"ד כלולב לא ס"ל בשמחת שלמים, ורק דרך צחות י"ל כן].

כד] ואמרתי להקל מעט משא הקושיות, בהקדם מה שמבואר ביומא כ"ו ב' דאין מנסכין המים אלא עם תמיד של שחר, והנה מבואר בסוכה מ"ח ב' דהיו שואבים המים בתקיעות ותרועות ושמחה גדולה גם קודם ניסוך המים, ויעו"ש נ"א ב', ושם פריך הגמ' מנא הני מילי (פרש"י לתקיעות של נסוך המים), ומפרש מדכתיב⁹⁹ ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה, א"כ צ"ל השמחה לשאיבת המים, וא"כ הי' זה גם קודם שנסכו, ולפ"ז הי' צ"ל גם כליל א' של חג הסוכות, דהא הניסוך היה בבוקר בתמיד של שחר.

והנה יפלא עוד דעל השמחה הגדולה המבואר שם נ"א ב', נ"ב א', לא פריך בגמ' כלל מנלן למצוה זו, ולשמחה מה היא עושה, והלא קשה ביותר דבר מוזר כזה שגדולי ישראל היו שמחים בבהמ"ק מקום שם נצטוונו במצות עשה מיוחד לירוא ממנו וכמבואר ביבמות ו' ב' ובריש פ"ט דברכות¹⁰⁰, ויעו"י בהר"מ ז"ל פ"ז מבית הבחירה¹⁰¹, ממה שפריך הגמ' על תקיעות של הכהנים בעת שאיבת המים שבבהמ"ק אינו דבר זר שתמיד היו תוקעים שם וכנודע.

ולכן נראה דזה היה פשוט לחכמי הש"ס עיקר מצות השמחה הוא ממש"כ ושמחתם לפני ד' אלהיכם, והי' קבלה בידם דור אחר דור לנהוג כן בבהמ"ק, ורק דזה הי' קשה להגמ' מדוע בעת שאיבת המים נהגו כן, ומה ענין נסוך המים לשמחה זו.

בשגם י"ל עוד לפמש"כ תוס' בנזיר ס"א ב' ד"ה ואימא, דאין סברא לומר דקרא אתא לדבר שאינו אלא הלכה למשה מסיני, א"כ כיון דעיקר נסוך המים הוא הלכה למשה מסיני

ומה שתקשה דלשון ימים משמע למעט לילות, זה אינו קושיא שאינו כלל מוכרח בכ"מ, וכמש"כ בחידושי בכ"מ ליישב הסתירות בזה והעלתי ד"נ בזה בס"ד, אכ"מ.

והנה עלה בדעתי לחדש דברים חדשים בעיקר מצות שלמי שמחה, אך חוששני פן ימשכני הענין להאריך הרבה [ותלי"ת כתבנו בזה ד"נ בחיבור סדרי מועדות בחלק גויי סוכה משנת תרל"ג, ואכ"מ].

כג] הששית, קשה לי להר"מ שמקור שמחה זו ממש"כ ושמחתם, מדוע נשתנה מצוה זו משאר המצות, שעמי הארץ לא היו עושין אותה רק גדולי חכמי ישראל וחסידים ואנשי מעשה וכו', כמש"ש הרמב"ם מד' הבבלי והירושלמי והרי למ"ד בשמחת שלמים מדבר כל ישראל שוים בזה, וה"נ למ"ד כלולב (ומיהו) בחי' למשניות דנתי לומר דבאמת מצות לולב שבמקדש לא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול, ובאמת לא נתבאר ענין מצוה זו כלל, וד' יאיר עינינו בתוה"ק).

[ולחומר הנושא עלה במחשבה לפני לומר דבר חדש, דמש"כ בירושלמי בשמחת שלמים תמוה באמת, דהא כבר כ' בסוף פרשת ראה מצות שלמי שמחה דכתיב⁹⁸ ושמחת בחגך וכתוב שם שבעת ימים, ותו דבפ' אמור לא נזכר גם בפסח ובעצרת מצות שלמי שמחה [אך בפסח גם בפ' ראה לא נזכר, והארכתי במק"א בד' הראשונים ז"ל, במש"כ ליישב זה, דנ"מ לדינא כמבואר אצלנו בס"ד]. לכן הי' נראה לפרש מלת שלמים דהכוונה שלמים, והיינו שכ' הרמב"ם דאין עושין אותה רק גדולי חכמי ישראל, שהם שלומי אמוני ישראל. - אמנם מלבד שהדבר רחוק מסגנון לה"ק שלא מצאנו דוגמתה, עוד לא תתיישב לנו קושייתנו

לפ"ז הורווח לנו מעט מזעיר, שי"ל דעיקר השמחה מענין שאיבת המים היה רק בימי בית שני מפני הצדוקים, ולא מן הדין כן, רק להוציא מלבם, ע"כ לא ראה הרמב"ם ז"ל לתת מקום בחיבורו לכל המובא במשנה ובגמ' משמחת בית השואבה דבר שהיה לשעתם.

כז] אך אשר עוררנו למעלה דבלילה מנ"ל לשמחה זו עוד לא נתיישב לנו להר"מ ז"ל בעצמו שהביא מן התורה, ולדברינו דמשום השאיבה לא היה רק בבית שני, א"כ א"ל משום טעמא דנסוך המים אפילו כלילה.

ונראה דהר"מ ס"ל כמ"ד בגמ' נ' ב' דתני 'חשובה' ולא 'שואבה', ומבואר שם דמאן דתני חשובה לא משתבש דחשובה ובהא מששת ימי בראשית. ואולי לא היה גורס כגירסא שלפנינו דזהו רק למ"ד שתין מששת ימי בראשית נבראו, וזה אינו לכ"ע וכמ"ש תוס' שם מ"ט א' ד"ה אל תקרי, וא"כ מאי לא משתבש דקאמר, אלא יפרש דחשובה היא משום דאינה נעשית רק ע"י אנשים חשובים, ולזה גם מ"ד משום שאיבת המים דאסמכוה אקרא דושאבתם, ג"כ אינה ראויה רק לחכמי ישראל לעשות נגד הצדוקים.

והנה מבואר במשנה ריש פ"ה¹⁰⁸ דהחליל של בית השואבה אינו דוחה גם את היו"ט ואף דאיננה רק שבות ולא גזרו על השבות במקדש צ"ל דשבות שאינה צריכה לא התירו כמבואר בפסחים ס"ו א' ובכאן כו"ע יודו בזה, ואולם לשמוח בלא חליל היה נראה שיכול לנהוג גם ביו"ט, ומכ"ש במה שמסור לחכמי ישראל שהם זריזים במעשיהם ואין לגזור כ"כ, כמו דבר המסור לע"ה [וכעין הא דביצה ה' ב', זכר לדבר].

כז] ולזה י"ל דהרמב"ם לשיטתו דס"ל עיקר השמחה משום דכ' ושמחתם, וס"ל כמאן דתני

כמ"ש בסוכה ל"ד א' ובכ"מ, איך יתכן דשמחה שכתוב ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים הוא בשביל נסוך המים.

[ותקשה יותר לדעת ר' יהודה דס"ל בסוכה מ"ח א' דה"י מנסך כל שמונה והכא כתיב רק שבעת ימים, וזה י"ל עם דברי רש"י שם ע"א ד"ה לרבות, דגם ביום שמיני עצרת חייב בשמחה, ויעו"ש ברש"י פסחים ע"א א' 102, ואולי משום דחליל שסותר דברינו - ע"י מהרש"א סוכה ריש פ"ד¹⁰³ - אינו דוחה יו"ט, ואכמ"ל. והארכנו מאוד בחיבורנו סדרי מועדות בס"ד].

כה] אשר ע"כ נראה שמזה יצא להרמב"ם ז"ל דזהו מצות שמחה שכ' ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים, ואולם סמכו ענין זה לענין שאיבת המים, שהיה זה רק בזמן בית השני שיצא כתה חדשה הכופרים בקבלת חז"ל שהם הצדוקים שפקרו בנסוך המים וכמבואר במשנה שם מ"ח ב', ורבותינו ז"ל בכל דבר שפקרו הצדוקים עשו ברעש ובפאר להוציא מלבם, וכמו בפרה שהיו מטמאין השורף את הפרה להוציא מלבם של צדוקים, פרה פ"ג, וכן בקצירת העומר שהיה דוחה שבת שהיה נקצר בעסק גדול כמבואר בפ"ו דמנחות¹⁰⁴, וכן בענינים רבים, ע"כ גם בנסוך המים עשו נגד המשחיתים בחומת הדת, ואסמכו מצות ושמחתם שעיקרו ה' מיוסד על שמחת הלולב לשמות עם הלולב ומיניו כל היום במקדש [וכיקרי ירושלים שהיו מחבבין את המצות שהיו אותזין הלולב כל היום כסוכה מ"א ב', וירושלמי שם¹⁰⁵], והשתתפו לזה גם מצות ניסוך המים ושאיתו בהדרת קודש, וניסוך המים אפילו כלילה כמ"ש בתענית ב' ב' ויעו"ש בתוס'¹⁰⁶, ובירושלמי ספ"ד דסוכה¹⁰⁷, ע"כ נהגו לשמוח גם כלילה.

102 ד"ה לרבות. 103 מ"ב ע"ב ד"ה והשמחה. 104 ס"ה ע"א. 105 הלכה י"א. 106 ד"ה איבעיא להו. 107 ה' ו'. 108 נ' ע"א.

דבמקדש דתנן במתני' היינו ירושלים וכידוע שיטתו¹¹² בכ"מ דתנן במקדש, א"כ מ"ט הכא ה' השמחה במקדש עצמו, ובלולב לדעתו היה בכל ירושלים צ"ל משום דכתיב לפני ד', ע' ר"ה כ"ז א' ובטורי אבן שם, ובמק"א הארכנו בכה"ג בס"ד דדבריו סותרים למש"כ בפי' המשניות בסוף פרק (ו') [ג']¹¹³ דסוכה.

כט] ובעודי בזה אמרתי להעיר את לבבו בדבר פלא אשר מצאתי בס' מנורת המאור סי' קנ"ג [נר ג' כלל ד' ח"ו פ"ח] בענין שמיני עצרת שהפליג בשבח השמחה, וכ' שם יש מקומות שנוהגין לקרות קהלת בשמיני עצרת כו' וקיי"ל שלמה ע"ה אמרו בחג [הארכתי במ"א בזה בס"ד] וכו' וחסידיה הראשונים היו מרבין בשמחה ביום בשמחה לשם שמים לפי שהיה היום מיוחד לשמח כו', יעו"ש באריכות שהביא כל הענין ממשנה דדף נ"א א' והגמ' דשמחת בית השואבה.

ולא ידעתי איך קרה משגה כזו לגאון אדיר כמוהו לומר שביום זה היה השמחה, דהרי דבריו ברור מללו דהיה שמחת בית השואבה והרי קיי"ל דנסוך המים שבעה לבד, כמש"ש מ"ב ב', מ"ח א' ב' ובכ"מ, ואף לר' יהודה דהיה מנסך כל שמונה, עכ"פ בז' הימים בודאי, ומי איכא למ"ד רק בשמיני. ותו הרי אינו דוחה יו"ט כלל, ומשמע מפשטא דמשנתנו שלכן היו מתחילין במוצאי יו"ט וכמש"ל בס"ד. [ובאמת בליל שמיני עצרת ה' נראה דהיו שמחים מסיום שאר היום של הושענה רבה, וע' בסוכה נ"ג א' ובירושלמי שם¹¹⁴]. כן תמוה שלא זכר בע"ס מנורת המאור משמחת כל ימי חוה"מ מאומה, וה"ל לזכור דברי הרמב"ם ז"ל סוף הל' לולב הנאות מאוד לענינו שם¹¹⁵.

שמחת חשובה דלא משתבש, א"כ היו צריכים לשמוח גם ביום הראשון וכמו מצות לולב שעיקרו ביום הראשון, ע"כ לדעתו אה"נ שכבר ביום הראשון היו שמחים שמחה זו, אולם לדעת מאן דתני שמחת השואבה י"ל דמכיון שהחליל לא היה דוחה יו"ט, ממילא לא [הוצרכו] לשמוח רק בליל חוה"מ שהוא מוצאי יו"ט הראשון, א"כ משנתנו¹⁰⁹ הוא לפי הנהוג בשום שמחת השואבה, והר"מ לשיטתו דהיתה מצות שמחה בפ"ע ושהיתה כבר צריכה להיות גם ביום טוב עצמו [בלא חליל] שפיר הוצרכו לתקן מקום לראות בעיו"ט, כדי שכל העם יראו ביו"ט, ונצרך לדחוק דלמ"ד חשובה תנן במתני' בעיו"ט הראשון, כג' הרמב"ם.

ומה שאין שמחים רק גדולי ישראל, נ"ל שתקנו כן רחז"ל, משום מצות עשה דמורא מקדש שלא למסור לכל אדם להקל בכבוד קדושת המקום המקודש השראת השכינה שאין כמוהו, וגדולי חכמי ישראל הקדושים בחסידותם וצדקתם קיימו וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה¹¹⁰, ולא כן אם מסרו הדבר לכל המון ישראל - וכך הוא יפה לנו וכך הוא חובתנו לדחות זה מפני זה, וזה נ"ל ברור.

כח] ומעתה יתפשטו הקמטים לאט לאט מעט מעט, ואולי י"ל בזה דעיקר הפסוק שהביא הר"מ ז"ל הוא אסמכתא מדרשותיו הנחמדות אף שרחוק בעיני מאוד לומר כן. ועכ"פ אשר העיר כבודו הרמה ע"ד הרע"ב מד' הרמב"ם אמוראי שקל מהגמ' במקומו דהיינו פלוגתא דרב יהודה ורב עינא נ' ב', ויעו"י בל' הר"מ ז"ל בפי' המשנה שם¹¹¹.

ומה שיש להקשות לד' הר"מ ממאי דס"ל

109 נ"א ע"א דתני מוצאי יו"ט הראשון של חג ירדו לעזרת נשים וכו'. 110 ברכות ל' ע"ב. 111 וז"ל: ובית השואבה שם המקום שהיו מתקנין לשמחה, וקראו לו זה השם משום ושאתם מים בששון. 112 פירוש המשניות ר"ה כ"ט ע"ב. 113 מ"א ע"א. וז"ל: בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד. מדינה היא כל העיירות שבא"י מלבד ירושלים, עכ"ל. ומוכח דכל ירושלים קרויה לפני ה'. והטו"א שם הוכיח משחוטי חוץ דרך המקדש קרוי לפני ה'. 114 הל' ב'. 115 ע"ד מנורת המאור התמוהים

מדרש ר"פ ויקהל¹²¹, והוא על (וכהקהל) [ובהקהיל את] הַקֶּהֱל שבפ' בהעלותך¹²², ואדרבה ממה שלא זכר המדרש מפרשת הקהל הראויה לשלמה בשעתו מכלל דלא דרשה אז, וי"ל שעובר בבל תוסיף כשידרוש חוץ ממשנה תורה, וכמש"כ במק"א בס"ד, ואולי יבא בדפוס אי"ה השמטות מן הערותי שבק' זכר למקדש.

לן עוד תמוה לי מש"כ וקיי"ל שלמה ע"ה אמרו בחג, ולא נודע לי מקומו, ומה שאמרו בקהלת רבה פ"א¹¹⁶ למה נקרא שמו קהלת שהיו דבריו נאמרים בהקהל ע"ש שאמר אז יקהיל שלמה¹¹⁷, ר"ל שאמר כן ברבים¹¹⁸, וכלשון התורה כהנים ר"פ קדושים¹¹⁹ (וכ"ה ברש"י שם¹²⁰) וכן הביאו המפרשים בשם

מכתב ב'

למועד אי"ה להוסיף, ואחכה על יתר חבוריו אשר אתענג עליהם.

אני ידידו המוקיר ערכו הנשגב ומברכו בכל טוב המצפה למכתבו.

אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים מפאניוועז

בשם ד' ית"ש ו' עש"ק ולכל בני ישראל אור במושבותם.

להאדם הדגול מרכבה, עיניו כיונים על אפיקי התלמודים ואביזריהו, חוקר על כל דבר אמת הרה"ג כש"ת ר' יעקב רייפמאן דע"י.

ינוב בשיבה טובה ולעד יציץ נזרו.

אות ד. צדק מאוד בדבריו, וכבר אמרנו בזה להתאים מאמרי הירושלמי¹²³ והבבלי בפסחים¹²⁴ בטעם שאין עושין חבורה שכולה גרים שמא יביאו את הפסח לידי פסול, יעוי' תוס' פסחים צ"א סע"ב¹²⁵, וה"ט שהם מדקדקים בכל הטפל ואינם מדקדקים בשום עיקר.

ואשר העיר דבירושלמי משמע דבא"א היה שלא כרש"י, יעיי"ש בצל"ח מש"כ ע"ז.

אות ה. לא כן ידידי, גם להסובר דתפילה היא שיכלית נדחית מפני ת"ת לפי ההלכה, דאין זמן ושיעור למצות תפילה וכד' הר"מ ריש הל' תפלה¹²⁶, וכלל בידינו דכשאפשר לקיים שניהם אין עשה דוחה לא תעשה, ות"ת בכל עת זמנה ואין לה שיעור ע"כ דוחה ת"ת לתפלה.

אות ל. כבר הקדימו המג"א ס"ס ר"ל. ובש"ע¹²⁷ לא נמצא סיום לשון הברייתא לפי

תשואות חן לכבודו על אשר כבדני ביקרת מחברותיו, ואחרון חביב רוח חדשה, אשר נתן בעד אוצר הספרים שלי. מפני הרפתקאות דעדי עלי ל"ע לא יכולתי למלא את אשר דברתי במכתבי לבא בהערות על קונטרסיו הנחמדים והערותיו החמודות, עתה אכבד מידידי ש"י לקבל באהבה את הערותי על המחברת רוח חדשה אשר כתבתים בהחפזה מאוד מבלי עיון בפנים המקומות שצינתי לשם, רק מאשר נקלט בזכרוני בחסד ד' ית"ש, ואני מצפה על דבריו אם יסכים אתי.

אגב הנני מתכבד לשלוח לו כעת רק מחיר מעט בעד מחברותיו מארקעס קרוב לרו"כ, כי א"א לי לשלוח ע"י הפאסט רו"כ שלם מפני העת שאני ממהר, ולכן שלחתי מארקעס בסך 35 ק"פ הנמצאים כעת תחת ידי, ועוד חזון

רמז רבינו גם בחיבורו זכר למקדש (הוצאת אהבת שלום עמ' מ"ג). 116 אות ב'. 117 מלכים-א' ח' א'. 118 אכן במנהיג הל' חג אות נ"ז פירש ככל דברי מנוה"מ בטעם קריאת קהלת בחג וכ' דשלמה אמרו בהקהל ע"ש. והביאו באבודרהם פ"י תפילות הפסח. ועיין גם רד"ל בראש קהלת רבה. 119 פרשה א' א'. וז"ל: דבר אל כל עדת בני ישראל וכו', מלמד שהפרשה נאמרה בהקהל. 120 ד"ה דבר. 121 ע"י ילקוט שמעוני שם רמז ל"ה. 122 במדבר י' ז'. וע"י ילקוט שמעוני שם רמז תשכ"ה. 123 פרק ח' הל' ז'. 124 צ"א ע"ב. 125 ד"ה שמא. 126 פ"א ה"א. 127 או"ח סי' ר"ל סעי' ד', וז"ל: הנכנס רמז רבינו גם בחיבורו זכר למקדש (הוצאת אהבת שלום עמ' מ"ג). 116 אות ב'. 117 מלכים-א' ח' א'. 118 אכן במנהיג הל' חג אות נ"ז פירש ככל דברי מנוה"מ בטעם קריאת קהלת בחג וכ' דשלמה אמרו בהקהל ע"ש. והביאו באבודרהם פ"י תפילות הפסח. ועיין גם רד"ל בראש קהלת רבה. 119 פרשה א' א'. וז"ל: דבר אל כל עדת בני ישראל וכו', מלמד שהפרשה נאמרה בהקהל. 120 ד"ה דבר. 121 ע"י ילקוט שמעוני שם רמז ל"ה. 122 במדבר י' ז'. וע"י ילקוט שמעוני שם רמז תשכ"ה. 123 פרק ח' הל' ז'. 124 צ"א ע"ב. 125 ד"ה שמא. 126 פ"א ה"א. 127 או"ח סי' ר"ל סעי' ד', וז"ל: הנכנס

אות מא. הגהתו זיל גייר במקום זיל גמור¹³¹, נחמדה, אבל מסופקני אם כהלכה לפי הקבלה שבידינו דמדחין את הבא לגייר, יעוי' יבמות מ"ז א' וברמב"ם בפ"ג מאסורי ביאה¹³².

אות מב. לולי דברי רש"י¹³³, נ"ל פשוט שרבינא אמר אפילו אחד בשבת, ורק תיקון סופרים הוא מפני הנוצרים, וי"ל ראיות בזה, ועת לקצר.

אות מו. יעי' בס' אדרת אליהו על התורה להגאון ר"א מווילנא ז"ל בפ' עקב¹³⁴ ועוד כמה מקומות¹³⁵ ימצא כ"פ מש"כ ע"ד הספרי שבכ"מ¹³⁶ דדרש ושמרתם זו משנה, שהכוונה לחזור על משנתו, וע"ז כל עיקרי עצת היצר להסית האדם למנוע מלחזור.

אות מח. לדבריו הל"ל אכורסיך, מלא ו', כלשון כורסי' שבכ"מ¹³⁷, ולפי מנהג בני מזרח שיושבים על כרעיהם אין לנו לחפש פירושים, ופשוטו כמשמעו.

אגב אעיר את כבודו, ע"ד הרד"ק שהביא בכאן, מהו מש"כ בא"ב אשר ברכ"א שעורים, אולי ט"ס בדבריו וצ"ל רל"א שעורים הנזכרים בס' יצירה.

להערותיו במדרשים - אות ו. יעי' בהגהת הגאון האדיר ר"א מווילנא ז"ל, שכ' ג"כ דפרק הא' שבמס' דרך ארץ הם ממס' כלה, וכמדומני שגם פרק ב' חשבו למסכת כלה, ואינו תחת ידי כעת¹³⁸.

שאין דרכם כו', וכאשר העיר כבודו בצדק. והמדפיסים או המסדרים הסידורים, וביחוד במקומות שנמצאים שם החסידים, הם היו המהדרים להוסיף בתפלות באיכותם ובכמותם כאשר יעלו על דעתם, והרבה קלקולים מזה תמיד, אכ"מ.

אות לד. היה יכול להביא ממשנה [המוקדמת למאמר האגדי בנדה] דב"ב פ"ג (ל"ח א') כדי שיהא באספמיה וכו'.

אות לה, אות לו. - נפלאתי על בר שכל כמוהו החודר לעומקי ההלכות בשכל הקודש, שלא התעורר דכל האגדות שבדף ס"ג, ע"א וע"ב¹²⁸, כולם על ציר אחד יסובו על משנתנו דעת לעשות ד' הפרו תורתך¹²⁹, יראה כבודו עין יעקב כעין הבדולח וימצא אחד לאחד למצוא חשבון משולבים המאמרים עד סופם על קוטב הזה. אחשוב למותר לי להאריך ואין מפרשים לחכם אחז"ל.

אות לח. היה לו להזכיר גירסת הר"ן בחידושי¹³⁰ שנדפסו זה לא כביר בווארשא, שהי' גורס במאמר הקדום כל רעה וכו', "כל חסרון ולאו חסרון מלך", ויעוי' בדקדוקי סופרים להרב ר"נ ראבינאוויץ, ושניהם אינם תחת ידי.

אות מ. הצדק אתו, ובהגהותי על הרמב"ם גם לי הרבה כיו"ב ת"ל, ומהם ארשום רק אחת: בפ"ב מכלי המקדש, הי"א והי"ב, שייכים לסוף פ"ג.

להקיד דם אומר יה"ר מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה. והוא מברכות ס' ע"א. ושם בברייתא מסיים לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו. ובשו"ע לא נמצא סיום לשון הברייתא. 128 במס' ברכות. 129 שם נ"ד ע"א. 130 שבת י"א ע"א. 131 שם ל"א ע"א, "מעשה בנכרי אחד וכו' בא לפני הלל וכו' אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה היא זיל גמור". 132 הל' י"ד. 133 סנהדרין נ"ח ע"ב, אמר ר"ל עובד כוכבים ששבת חייב מיתה שנאמר יום ולילה לא ישבותו. ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן, אמר רבינא אפי' שני בשבת. ופרש"י לא תימא שביתה דקאמר ר"ל לשום חובה קאמר וכו' כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל או אחד בשבת ששבתין בו אלא מנוחה בעלמא קאסר להו וכו' וה"ה דמצי למנקט שלישי ורביעי, עכ"ל. 134 דברים ח' א'. 135 ע"ע ויקרא י"ח ד'. 136 אמור פרשה ח' פרק ט'. ראה פסקא נ"ח. 137 ע' ב"ב ד' ע"א, יבמות פ"ג ע"ב, קי"ח ע"ב. 138 כ"כ הגר"א בהגהותיו ריש מסכת דרך ארץ רבה (נ"ה ע"ב בדפוס וילנא).

מכתב ג'

אגרות האדר"ת

עמ"י ו' עש"ק תצוה תר"ן

כבוד ידיד כל בית ישראל בכלל ולמכיריו ויודעיו בפרט, הרה"ג זקן בית הספרות התלמודית, עיניו כיונים על אפיקי התלמודים ואביזריהו, דדא ביה כולה ביה, הישיש כבוד שם תפארתו מ' יעקב רייפמאן הי"ו.

אורך ימים ישביעהו.

מנעתי עד כה לבא בכתובים אל כבודו בראותי כי הוא מבקש לבל יטרידוהו מפני עבודתו הרבה, אך שפילנא לסיפא דמכתבו, בו נתכבדתי לשים עיני על מאמריו שבס' כנסת הגדולה, לזאת פניתי מעט מטרדותי ועבודותי המרובות ועברתי על דבריו הנעימים, ושמתי לפני כפי אשר העלתה מצודתי ברגע ראותי מבלי עיון הראוי לפני הדרתו, אך בטובו וענותו בטחתי כי לא ישים אשם נפש העמוס בעבודת הציבור ואפוף תלאות רבות ושונות ל"ע, ויכבדהו לקבל באהבה המעט כהרבה הנאמר מלב מלא רגשות אהבה וכבוד באמת לכבודו. כן הגיע לידי ס' אוצר הספרות והופיע לנגד עיני הערותיו המחוכמות, ואיזה רגעים אחדים התענגתי עליהם.

בכלל הלא היו דברי מאז באתי בחליפות מכתבים אל הדרת מעכת"ר הי"ו, כי מעודי אני מתענג לראות מאמריו המלאים חכמה ודעת, הגיון ישר ברעיונות נשגבות והשערות נפלאות והגהות מסולאות, ואני שמח שנתכבדתי להיות לי הכרות במכתבים, ולאשר אני אוהב האמת ומכבד מטבעי המחברים האמתים אשר נוכח האמת דרכם, ומי כמעלת כבוד תורתו המכהן פאר יותר מיובל שנים

במקדש ספרות התלמודית (יאר"ך ד' ימיו ושנותיו בנעימים עד מאה ועשרים שנה), לזאת הנני מתכבד לשלוח לו חמשה רו"כ בעד ספריו ומאמריו אשר יצאו לאור עולם הנמצאים תחת ידו. ומאוד אחפוץ לידע מצבו [אשר למגינת לבי, באמת, אני רואה כי [דחוק] הוא מאוד, נשבר לבי בקרבי על איש כמוהו לעת זקנותו יסבול לחץ ודחק, אוי לדור המתפאר בהשכלתו ומתיימר בכבוד חכמיו, אשר לא ישגיחו על ראשיו וזקניו הי"ו] מה עסקיו, ועבודתו, ואם בנים תולדותיו כיוצא בו, אולי אוכל להושיעו בדבר מה אי"ה.

והנני בזה המצפה לתשובתו המוקדמת. מוקיר רב ערכו הנעלה אוהבו וידידו בכל לב, עד לאחת.

אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים מפאניוועז והנני שולח לכבודו מארקע לכבדני במענה.

בעזה"י 139

א. אשר העיר בקטנים דאלישע¹⁴⁰, לדעתי ילד במקרא אינו מוגבל על קטנים ממש, וראי' מילדים-אשר אין בהם מאום הכ' כחנניה מישאל ועזריה¹⁴¹, שבודאי לא הביאו קטנים לפני המלך. ויעוי' בחולין (כ"ד ב') בילד ובבריא טהור, ואמר ילד עד כמה כל שעומד על רגל אחת כו'. - וה"נ שם "תינוק" בדחז"ל, יעוי' ביומא (כ"ג א') אביו של אותו "תינוק" והרי כבר הי' כהן משמש במקדש, ולדעת רבי עד שיהא בן עשרים, ע"ש בחולין. - ולחכמים דרבי מאיר בכתובות כ"ט א' קטנה בכלל נערה דקרא.

ב. מש"כ ליישב קו' הר"ן נדרים ז' א'¹⁴²

139 סובב הולך על דברי החכם ר"י רייפמאן הנדפסים בקובץ כנסת הגדולה, כרך א' [ווארשא תר"ן] עמ' 86 ואילך. 140 מלכים-ב' ב' כ"ג, "והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו". ובגמ' סוטה מ"ו ע"ב איתא: מאי ונערים קטנים, אמר ר' אלעזר שמנוערים מן המצות. קטנים, שהיו מקטני אמנה. ור"י רייפמאן פלפל הרבה בדברי הגמ' שם, וכתב דאין מקרא יוצא מידי פשוטו וקטנים ממש היו. 141 דניאל א' ד'. 142 ד"ה ולענין הלכה, דתמה שם ע"ד הרמב"ז דפסק דספק נדרי צדקה לחומרא דהוה ספק

שהאוקמתא ממש היפוך מדתנן, ומהם בפסחים מ"ה סע"ב לרב יהודה, ובערכין ל"ב ב', ועוד בכ"מ אין מספר.

ה. מש"כ ליישב קו' הארעא דרבנן¹⁴⁶ משום דלעכו"ם אין חיוב להקריב, הסברא טובה וישרה אבל רבותינו בעלי התוס' לא כ"כ בע"ז ה' ב' ד"ה מנין (הב'), ויעי' (בלח"מ) [במל"מ] פ"י ממלכים¹⁴⁷ שהביא ע"ז ד' הירושלמי נזיר שזכר מעכת"ר, ואנחנו ישבנו בסגנון כתר"ה דיש לחלק בין ישראל לעמים, אבל לא מטעמי, ואכ"מ.

ו. בקושינו ע"ד התוס' שעל התורה¹⁴⁸, הצדק אתו, ואני מסופקני מאוד אם מרבותינו בעלי התוס', מפני השגיאות הרבות שנמצאים בהם, וספר בעלי התוס' שלי כתבתי מלא גליונותיו השגות ובעונותי עלה על המוקד בהתבצרה שהי' פה בשנת תרמ"א ל"ע, ורבו מספור מה שלא זכרו גמ' שלימות (ומהם בפ' נח¹⁴⁹ מה שהקשו מעוג).

נחמד בסברא, אך צריך ביקור אם תעמוד לפני סוגיא דחולין קל"ד א', וא"א לי לעת עתה לעי' בזה.

ג. ישוב דברי הצל"ח¹⁴³, הוא קרוב לאמת, אך נדרש להתאים עם העיקר הנודע לדין דלא דרשין טעמא דקרא במאי דנפק"מ לדינא. - טעמו שכ' שאין שיעורין לבן נח משום דחצי שיעור אסור מן התורה רק לישראל, קיצר מעכת"ר בדבריו הרבה ממה שהאריכו כבר האחרונים ע"ז ומהם הפמ"ג ביו"ד סי' ס"ב¹⁴⁴ ובכ"מ בספריו, ועוד אחרונים רבים מהמפולפלים, והמתבאר מהם שלרשב"ל דחצי שיעור מותר מן התורה יש שיעורין לב"נ, ויעוי' תוס' חולין ל"ג א' סד"ה אחד. - ואתנו בעניותינו ג"כ דברים, רבות הארכנו במקומו ליישב ד' הרמב"ם בכלל ודברי הצל"ח בפרט, לא יכילו כמה גליונות ואין רצוננו בכך.

ד. דבריו נחמדים במשנה ראשונה דמכות¹⁴⁵, ומאוד אני מתפלא בכל כה"ג,

איסורא, דהא בחולין קל"ד ע"א איתא דספק ממון עניים לקולא. ור"י רייפמאן (שם אות ב') רצה ליישב דהסוגיא בחולין איירי בספק ממון עניים שלא נעשה ע"י נדר, דבכה"ג הוי ספק של העניים אי יכולין ליטול המתנות עניים, ובכה"ג ספק לקולא, אבל בנדרים דאיירי הש"ס בספק נדרי צדקה בכה"ג ספק ממון עניים לחומרא. וכעין סברא זו כ' מהרש"ח בתשו' סי' ל"ו, והביאו המהרי"ט ח"ג סי' קכ"ד. ועי' קונטרס הספקות כלל א' שהאריך בזה. 143 פסחים ע"ג ע"א ד"ה שחטו, ליישב דברי הרמב"ם בפ"ט מקרבן פסח ה"ז שפסק שהמאכיל כזית פסח לבן נכר עובר בל"ת ואינו חייב מלקות, ובכס"מ תמה מ"ט אינו חייב מלקות. ובצל"ח שם כתב ליישב דאינו עובר רק על לפני עור, דהאיסור עצמו דכל בן נכר לא יאכל בו קאי אבן נכר עצמו. ור"י רייפמאן (שם אות ג') תמה דהא מבו' בדברי הרמב"ם פ"ט מהל' מלכים דב"נ חייב על אבר מן החי בכל שהוא וא"כ מ"ט כאן כ' הרמב"ם דחייב בכזית. ותירץ דשאני איסור אכילת פסח דיסוד איסורו הוא יחודו ויעודו לישראל וכל שאין הבן נכר אוכל שיעור שישראל יוצא בו יד"ח אינו עובר. 144 משבצות זהב סק"א. 145 ב' ע"א, דקתני במתני' כיצד העדים נעשין זוממין וכו', ופריך הש"ס האי כיצד אין העדים נעשין זוממין מיבעי ליה, ומסיק תנא התם קאי וכו' ויש עדים אחרים שאין עושין בהם דין הזמה כל עיקר, ע"כ. ור"י רייפמאן תמה (שם אות ד') דאכתי איך מיישב את קו' הש"ס "האי כיצד אין העדים מיבעי ליה", ור"ל דצ"ל חסורי מחסרה והכי קתני כיצד אין העדים נעשין זוממין. 146 מע' א' אות ה' יעו"ש שהק' אהא דאיבעי לן (נדרים ל"ה ע"ב) אי כהני שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, מ"ט לא פשיטנא לה מהא דעכו"ם מקריבין קרבנות אף דאינם בשליחות. 147 הל' ז' ד"ה שוב ראיתי. 148 שם אות ו' תמה ר"י רייפמאן על ד' התוס' עה"ת (פ' שמני ד"ה ובגדיכם לא תפרעו) וז"ל: תימה אמאי מפקי (סוטה כ"א ע"ב) קריעה למת מויקרא את בגדיו (שמואל-ב' י"ג ל"א) שהוא ד' קבלה, תיפול"ל מהכא מדהזהיר קריעה לכהנים מכלל דישראל יש להם לקרוע על מת וכו'. ותירץ הר"ר אליקים דניח"ל להוכיח קריעה מן ויקרא את בגדיו משום דנפק"ל מהתם דקריעה מעומד ושיעורה טפת, עכ"ל. ותמה ע"ז דהא גמרא ערוכה היא במו"ק ט"ו א' "אבל חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן לא תפרומו מכלל דכו"ע מיחייבו". 149 בראשית ז' כ"ג, וישאר אך נח. וז"ל: נמצא בשם ר' יהודה חסיד מכאן רמז לעוג שפלט מן המבול.

שעיוורו את עצמם שישבו מ' יום בחושך ואח"כ יצאו לאור, ויעוי' בר"ן פ"ק דקדושין¹⁶¹ שהביא זה, וכן נמצא בתשובות הגאונים¹⁶², וזהו ל' סגי נהור, [וכאמור' הגאון ז"ל העיר על אמיתת סיפור הזה מל' חזינא שמצינו לרב יוסף בשבת נ"ב א', קל"ח א' (ויש לדחות)].

ובפשוטו נ"ל שהוא הסימוי ל"ע הנקרא ליכטיקע שטארן, והוא מסיבה כזו ל"ע.

ולשון אור דנקט בריש פסחים¹⁶³, הי' נ"ל עפ"ד רש"י תילים בפסוק¹⁶⁴ ולילה אור בעדני, שהוא לשון חושך כמו ויאר את הלילה, והוא מל' תשרש שרשיה וחבריו. א"כ היינו טעמא דנקט לשון אור לארבעה עשר, והוא היפוך דעת הראב"ד הנודעת¹⁶⁵. [אך מפסחים ב' ב' נסתר פי' זה, וכבר העיר ע"ז בס' שם אפרים להגר"ז מרגליות בפ' בשלח].

ועכ"פ י"ל שלכן רק במחלת העורון ל"ע כינו לקרות סגי נהור, אם נאמר שלשון אור משתמש לחושך. (ובדרך צחות, הוא קודם ההבדלה ששימשו אור וחושך בערבוביא).

ט. בהערותיו בס' אוצר הספרות, צד 52 אות 9, תמה מה בין טעות לשגיאה. - אולי הוא מל' חז"ל אתם אפילו מוטעים אפילו שוגגין, ר"ה כ"ה א', ובזבחים ק"ח ב' וקדושין מ"ג א' הוא ולא שוגג ולא מוטעה, ורבות בתו"כ ובמכילתא לשון זה.

י. אות סו. לדעתי החסיד בעל חובת הלבבות

ולא נפלא בעיני מה שלא זכרו הירושלמי¹⁵⁰ שהעיר פאר רום מעלתו שי¹⁵¹, בענין עשה דמצה דוחה ל"ת דחדש, שאין ספק בידי שלא הי' להראשונים תמיד ספרי הירושלמי, וכאשר אינו ברש"י שבת צ"א א', מו"ק י"ח ב'¹⁵², ועוד במקומות אין מספר. והר"ש משאנץ הבקי מאוד בירושלמי בפ"ב דחלה מ"א שנשאר בקושיא שם, לא זכר שר דברי הירושלמי פ"ק דביצה¹⁵³ וספ"ג דנדרים¹⁵⁴, מזה נראה שלא הי' להם כל ספרי הירושלמי בשלמות - והא קמן שגם האחרון שבאחרונים, מעלת פאר רום מעלתו שליט"א, הביא דברי הירושלמי אלו מתוס' קדושין ולא ממקורם בפ"ב דחלה.

ואגב אבקש מכתר"ה שי', להאיר לי ביאור נכון בדברי בעלי התוס' סוף פרשת שלח בפסוק על ציצית¹⁵⁵, שכתבו כדא' במדרש שמונה חוטין של ציצית כנגד שמונה דברים שבלב, א"נ שמונה שמות יש ללב. - לא ידעתי לא מקום המדרש ולא [מאי] הוי שמונה דברים ושמונה שמות, ומעט הבינותי בזה, ואין בזה כדי שביעה, לא אפונה כי כתר"ה עמד בזה, ובעוצם בקיאותו מצא חידתם.

ז. מש"כ ע"ד הרא"ש בסוכה¹⁵⁶, יעוי' בתשובות הרא"ש כלל ל"ה, ובס' קצוה"ח ס"ס רנ"ז¹⁵⁷.

ח. במלת סגי נהור¹⁵⁸, היטב אשר דיבר, ואם ירשני הייתי אומר שדווקא ברב ששת הוא זה¹⁵⁹ וכן ברב יוסף¹⁶⁰ ע"פ המסופר עליהם

א"ך נ"ח בגי' עוג. עכ"ל. וכ"ה בנדה ס"א ע"א, ויבא הפליט, אמר ר' יוחנן זה עוג שפלט מדור המבול. ולא הזכירו זה בדבריהם. 150 חלה פ"ב ה"א. 151 בפ"י בעלי התוס' (פר' האזינו ד"ה ירכיבהו) וז"ל: והק' הר"נ האופינאל למה המתינו עד לאחר הקרבת העומר, יבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה ל"ת דולחם וקלי וכרמל וכו', עכ"ל. ותמה ע"ז ר"י רייפמאן (שם אות ז') דכבר קדמו הירושלמי בקו' זו. כמו שכ' התוס' קידושין (ל"ח ע"א ד"ה אקרוי) קו' זו בשם הירושלמי. 152 ד"ה מטפחות הספרים. ועיי' ש' בתוס' ד"ה הספרים. 153 הל' ג'. 154 הל' ט'. 155 במדבר ט"ו ל"ח. 156 פרק ג' סי' ל'. 157 סק"ג. 158 סוכה והולך על מאמרו של ר"י רייפמאן (שם עמ' 94-92) אודות הכינוי "סגי נהור" על הסומא. 159 ברכות נ"ח ע"ב. 160 ע"י עירובין נ"ד ע"א וברש"י שם ד"ה מזוג. 161 י"ג ע"א מדפי הרי"ף. 162 שערי תשובה סי' קע"ח. 163 ב' ע"א, 'אור לארבעה עשר'. 164 תהלים קל"ט י"א. 165 בהשגות הראב"ד א' ע"א מדפי הרי"ף שם.

רצוי מעשה יונדב לפני השי"ת לא היה משבח
בניו שהלכו בדרכיו ואבו שמוע לו, מה שכנגד
רצון השי"ת לא שייך משום כיבוד אב.
אלי' דוד ראבינאוויץ תאומים מפאניוועז

קיים גם בזקנותו מאמר ר' אליעזר בשבת קנ"ג
א' ישוב היום כו'.

יא. צד 73 אות 13. - ל"נ שאם לא היה

מכתב ד'

כלל, דהא הגמ' נקט כוסס שעורים שהם
שעורים חיין ולא אמר סתמא אוכל פת שעורים
... תרומה, אלא ודאי דבאמת ראוי' לאכילת
אדם [...].

ואולם מצאנו עוד יותר מזה במנחות ק' א'
שהיו הכהנים אוכלים בשר חי בשעירי יוה"כ
שחל בע"ש, ויעוי' בתוס' שם¹⁷³ שביזו אותם
חבריהם לפי שהרגילו את עצמם לאכול כל
השנה בשר חי כדי להתרגל שלא יבא לידי
נותר עש"ה. א"כ לא רחוקה היא מאתנו לומר
שגם לאכול מאכל שעורים הרגילו את עצמם
למען יאכלו מנחת העומר התדירה בכל שנה
ושנה יותר מיוה"כ שחל בע"ש שלדעת הרבה
תנאים ראוי לזוהר שלא יארע כן תרי שבי
בהדי כמבואר בר"ה כ' א', ויעוי' שבת קי"ד
א' ותוס' שם¹⁷⁴ ועוד במקומות רבות¹⁷⁵, ולמי
שהורגל בכך אין חשש כלל. ויעוי' פסחים ע"א
א' דאמרינן שמחה בחי ליכא, משמע דמ"מ
אכילה היא. ויעוי' בערובין כ"ט סוף ע"ב בשר
חי מערבין בו כדי לאכול הימנו, ובסנהדרין ע'
א', ובתוס' פסחים כ"ד ב' ד"ה פרט, ובכ"מ¹⁷⁶
אמרינן דחזי לאומצא ופרש"י בשר חי, ואין
עתותי לציין המקומות.

ובפסחים נ"ז א', ועוד צווחה העזרה שאו
שערים ראשיכן ויכנס יוחנן בן נרבאי וימלא
כרסו מקדשי שמים, ואמרו עליו שכל ימיו לא
היה נותר בעזרה, א"כ שבח הוא להם באכילה

¹⁶⁶ ויעוי' בבית יוסף או"ח סי' ר"ח בשם
האבודרהם דכוסס שעורים אינו מברך עליו
כלום שהוא מאכל בהמה, ודחה זה דכיון שנהנה
מה בכך שהוא מאכל בהמה. אך הרמ"א שם
בש"ע¹⁶⁷ פסק דמברך שהכל, ומקורו טהור¹⁶⁸
מתלמוד ערוך ביומא פ"א א' זר שכסס שעורים
של תרומה אינו משלם את החומש משום כי
יאכל פרט למזיק. וכ"פ הר"מ פ"י מתרומות
ה"ח.

אך לדידי אין בזה השגה כלל על הב"י [נאף
שבס' תוס' יוה"כ להר"מ בן חביב¹⁶⁹ הפליג
מאוד לתמוה על הב"י], דהא אין חייבין חומש
רק כשאוכל כזית כמבואר בתרומות ריש פ"ז¹⁷⁰
ובפסחים ל"ב ב', אבל ברכה שלפניה גם בכל
שהו חייבין, וא"כ ודאי י"ל דכשכוסס שעורה
אחת או גם אחדות ודאי נהנה מהם ובעי ברוכי,
אבל כשאכל כזית שעורים חיין כלשון כוסס
דנקט וכמש"ש רש"י ביומא¹⁷¹, ודאי אזוקי
מזיק ליה, וכדמצינו להדיא בסנהדרין פ"א ב'
דמי שלקה ושנה ושהרג שלא בעדים והתראה
מאכילין אותו שעורים ע"ש [ודברי רש"י שם
קי"ב ריש ע"ב סוד"ה היו, נשגבים ממני דהא
שם בבהמה מיירי, ובקדושין נ"ה ב'¹⁷² לא
משמע כן, וי"ל בדוחק].

ואם צדקנו בדברינו, ודאי קושיית מעכ"ת
מתיישבת ברחבה אם גם הי' כל כהן אוכל
כזית כפי שיעור המצוה ג"כ י"ל דאינו מזיקו

166 לא מצאנו בכת"י תחילת הענין. 167 סעי' ד'. 168 עי' בביאור הגר"א ע"ד הרמ"א שם. 169 יומא
שם ד"ה אמר ר' יוחנן. 170 משנה ז'. 171 ד"ה שכוסס, וז"ל: כל דבר שהוא אוכלו שלא כדרך אכילתו
קרי ליה כוסס. 172 רש"י ד"ה לכיפה. 173 ד"ה ששונאין. 174 ד"ה חלבי. 175 עי' יומא מ"ו
ע"א וסוכה נ"ד ע"ב. 176 עי' שבת קמ"ב ע"ב. וברש"י ד"ה לאומצא.

שראה שהם חקרו על מאכלם התמידי חיטים ולמה השיבם משעורים מכלל שגם הוא כדלת העם עם הדומה לחמור שכל מאכליו שעורים, אבל בני אדם עיקר מאכלם חיטים, ומ"מ אוכלים גם שעורים, והעניינים ורשים שאינם משיגים [פת] חיטין אוכלין פת שעורים, וכדא' במו"ק כ"ח א' בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משכח, וא"כ גם מבני הנביאים¹⁸⁴ גם מרות, לע"ד אין כ"כ קושיא.

וביותר שי"ל דעצם השעורים כתומם הם מאכל בהמה, וא"צ ביאור בזה, אבל מ"מ התבשיל ממנו הרי אף משבולת שועל ה"ה תבשיל נעים ומבריא (וכן גם פת של שיפון ותבשיל של גערשטן), ויעוי' ברכות ל"ו א' דקיי"ל קמחא דשערי מברך עליו שהכל וכן גם של חיטים הרי לנו דאין של חיטים מובחר משל שעורים, ורק דס"ד שם דלא לברוך על של שעורים משום דקשה לקוקייאני וקמ"ל דכיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי, הרי כדברינו.

וסתמא קאמר ולא מחלק בין איזה מין שעורים קאמר ומעתה י"ל דגם מאכל בהמה דקאמר הגמ' בסוטה¹⁸⁵ יל"פ גם משעורים שקורין גערשטן, או שיפון, דמ"מ במקומותיהם עומדים לבהמה לבד, ובכ"ז הם ג"כ מאכל אדם.

אלא שלדעת התוס' בפסחים ל"ו ב' ד"ה אוציא, לא הביאו בכורים רק מגערשטן ונ"ל מקורם טהור מדברי התוספתא וירושלמי ברכות שזכרנו וא"כ ודאי גם מנחות העומר והסוטה מהם היה ולא משבולת שועל כהבנת מעכ"ת יד"נ שליט"א, ומ"מ הדברים נכונים שבאמת ראוי לאכילה, ויעוי' רש"י¹⁸⁶ ותוס'¹⁸⁷ מנחות ה' ב' מה שנחלקו שנים אי מנחת שעורים

לשם שמים, ואמרו חז"ל ב"ב קמ"ה ב' טוב לב משתה תמיד¹⁷⁷ זה שדעתו יפה, וא"כ מי שהורגל לאכול לעת הדחק גם מה שאינו טוב לאכילה אדרבה טוב ומשובח הוא, וכיחוד בעשותו רצון השי"ת כלל גדול הוא בימינו מצות לאו להנות ניתנו, ולעובדי השי"ת אין תענוג גדול מלקיים מצותו ולעשות רצונו יתעלה.

* * *

ואמינא בזה עוד, דלכאורה דברי התוספתא פ"ד דברכות¹⁷⁸ שהובאה גם בירושלמי פ"ו דברכות¹⁷⁹ וברבותינו הראשונים ז"ל¹⁸⁰ צריכה ביאור שאמרה שהשעורים ממין שבעה וכוסמין אינם ממין שבעה, והכוונה שלא נזכר בהדיא בתורה כוסמין רק שנכלל בכלל חיטין, וא"כ תקשה מאי פסקא דאמר שכוסמין יפין, שלפי דברי כבודו משום שהשעורים מאכל בהמה, והרי שיפון אינו מאכל בהמה והוא מאכל אדם מובחר ליושבי צפון, אלא ודאי דבמקומות שאינו ראוי למאכל אדם קאמר, וכמו שידענו בשיפון שבא"י ובכל אזיא שאינם נאכלים מבני אדם, אבל מ"מ הרי הם מאכל אדם גרוע, ולפי הנודע האיכרים מהערביים והפלחים אוכלים אותם בכל לב והחיילים מוכרים אותם לבני העיר, וכאשר ידענו כיוצא בזה גם מדלת העם שבמדינותינו בני הכפרים, וכה"ג שנינו בספ"ב דתרומות¹⁸¹ אבל לא מן הכופרים על בני המדינה מפני שהוא מאכל פוליטיקון, ובפ"ג דעוקצין¹⁸² נבלת העוף הטהור בכפרים כו' נבלת העוף הטהור בשווקים והחלב כו', וא"כ י"ל כן גם במאכלי שעורים, עיקר השעורים נאכל לבהמות לסוסים ולרפש, אבל מ"מ הוא ג"כ מאכל אדם יותר מכרשינין, ויפה השיבו להמבשר¹⁸³ ששאלוהו אם חיטים נעשו יפות,

177 משלי ט"ו ט"ו. 178 הל' י"א. 179 הל' א'. 180 עי' רא"ש ברכות פ"ו ס"י כ"א וחידושי הרשב"א שם ל"ט ע"ב. 181 משנה ה'. 182 משנה ג'. 183 עי' פסחים ג' ע"ב. 184 לכאור' כוונתו למלכים ב' ד' מ"ב, "ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שעורים". 185 ט' ע"א. 186 ד"ה ובדבר. 187 ד"ה ובדבר.

חשיבא אינה ראויה] לעבודה, וכן נחלקו שם הרמב"ם והראב"ד¹⁸⁸.

* * *

ובכל זאת אין סתירה משם לדברינו, דאם גם שהוא מאכל אדם לפעמים, או לדלת העם גם שלא בשעת הרעבון, מ"מ אינו מאכל הראוי להעלותו על שולחן מלכים, וא"כ שפיר קרי לה רבא¹⁸⁹ למנחת העומר שאינה ראויה לעבודה דבקרבות כתיב הקריבהו נא לפחתך, ורק למנחת העומר וסוטה חידוש הוא שחידשה תורה להכשירו.

ומה שנתן בועז לרות שעורים, הלא גם זולת זה תקשה לנו על בועז ראש הסנהדרין שנתן לרות שעורים שהם גרועים מן החיטים כמבואר בברכות מ"א ב' ולא נתן לה חיטים, והרי כל מצוה צריך להיות מן המובחר, והמאכל לרעב יאכיל מן הטוב והמתוק והיפה שנאמר¹⁹⁰ כל חלב לה' כלשון הר"מ ז"ל סוף הל' אסורי מזבח¹⁹¹. אמנם האמת יורה דרכו שנתן לה אז בעז קציר שעורים ולא נקצרו עדיין חיטים וכנודע זמן קציר שעורים בימי הפסח וקציר חיטים בפרס העצרת. עוד לי דברים בגו, אך אחשוך לעת אחר אי"ה.

אשר כתב יד"נ להשיגני¹⁹² בדבר שם "ילד" שחיברתי לשון המקרא עם לשון המשנה ויסודתו בהררי קודש מד' החוס' קדושין דלשון תורה ולשון נביאים וחכמים לחודיהו, דבריו נאמנים, אבל מ"מ צריכין אנו לומר שלא בכל מקום הוא כן, ורק לבעלי התלמוד נודע היטב סגנון לשון הקודש לכל פרטי, וכמש"כ הרמב"ם בפ"י המשניות ריש תרומות במלת תרם ותורמין, שאין לנו להקשות על בעלי המשנה שהם [עבריים היו ונשתמשו] בלשון

שהיו מדברים בארצם וכו', ושפת"י. כן אינו [...] לשון הפסח שבלשון תורה שהוא על זמן שחיטת הפסח ללשון נביאים שאחר נתינת התורה גם יום אכילת הפסח שהוא ליל ראשון לימי הפסח, והיום נמשך אחר הלילה, נקרא גם יום הראשון על שם הפסח. כן גם במלת מסיכה שביין שבלשון הכתוב¹⁹³, נקרא בלשון חכמים¹⁹⁴ מזיגה, ובאמת משמש לשני דברים שפיכת היין לתוך הכוס, וגם הוספת מים אל היין, ובזה נחלקו בלשוניהם, וכמו במלת פסח. וכן בהך דחולין קל"ז ב' דבלשון תורה רחלים ובלשון חכמים רחלות, ואין תופסין האומר כן או כן, ויעוי' קדושין ע' א' במש"ש מעקה דכתיב באורייתא, מחיצה כדאמרו רבנן, ואח"כ אמר ספסל דאמור רבנן או אצטבא כדאמרי אינשי, ורב נחמן אמר קרפיטא ובלשון הקודש קרוי כסא, ובמשנה מצינו לשון אצטבא כמה פעמים, וגם לשון ספסל בברייתא כפסחים נ"א א'. - אולם לשון נגיחה ידעו בעלי התלמוד שאין להשתמש בו רק לקרן, א"כ הוא גילוי מילתא מלשון הנביאים ללשון תורה, וכן גם בלשון ילד בן לתרגומו רביא, שפיר י"ל דלשון תורה ונביאים שוים בזה. כן נ"ל בישוב קושיתו החמורה בהך דריש ב"ק.

ואשר יצא לחדש דבספרי עזרא נחמי' דניאל ודברי הימים, אין שם רק לשון חכמים ולא לשון נביאים כלל, תלמוד ערוך לנגדינו בנדרים מ"ט א' דר' יאשיה מיייתי ראייה דהנודר מן המבושל אסור בצלי מדכתיב¹⁹⁵ ויבשלו את הפסח באש כמשפט, הרי דמדברי הימים מיייתי לענין לשון בני אדם, וס"ד דגמ' שם דפליגי אם בנדרים הלך אחר לשון בני אדם או אחר לשון תורה, דתנא דילן סבר הלך אחר לשון בני אדם ור' יאשיה ס"ל הלך אחר לשון תורה, הרי משניהם דדברי הימים לשון תורה הוא

188 הל' פסולי המוקדשין פי"ד ה"ג. 189 מנחות שם. 190 ויקרא ג' ט"ז. 191 פ"ז הל' י"א.

192 ראה דברי רבינו לעיל במכתבו לר"י רייפמאן מער"ש תצוה תר"ן אות א'. 193 שמות כ"ט מ', ויקרא כ"ג י"ג, דברים ל"ב ל"ח. 194 שבת ע"ז ע"ב. 195 דברי הימים ב' ל"ה י"ג.

ולדרשא זו דחגיגה בכלל הפסח, אתי שפיר מאוד קו' התוס' בקדושין ל"ז ב' 199 ובר"ה י"ג א' 200 בשם האבן עזרא על מש"כ 201 ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח 202, שי"ל בפשיטות, הנה מדכתיב וזבחת פסח צאן ובקר, ונדרש בקר לחגיגה הרי גם חגיגה נקראת פסח, (ויעו' פסחים ע' א' לבן תימא נדרש גם קרא דזבח חג הפסח לזה), וא"כ אתי שפיר דבפסח מצרים עדיין לא נצטוו על חגיגה, א"כ מיקרי ערב פסח יום הפסח לשחיטתו ולאכילתו, אבל לאחר שנצטוו גם על חגיגת הפסח וחגיגה נאכלת לב' ימים ולילה אחד ככל השלמים א"כ גם יום הראשון של פסח [שנאכל בו החגיגה שנקראת פסח] נקרא יום הפסח בעבור החגיגה, וא"כ אתי שפיר בפשיטות. ונרויח בזה שאין לנו הכרח לשנות לשון נביאים מלשון התורה 203. אולם תוס' הוצרכו לזה למ"ד דחגיגת י"ד לאו דאורייתא א"כ לא דריש כלל בקר לחגיגה, ולשאר דרשי דספ"ו דמנחות קאי ע"ש פ"ג ב', במשנה פ"ב א' ובגמ' פ"ג ב'. ואולם המובחר בעיני ליישב קו' המפרשים בהך דר' יאשיה שלא הביא מפסוק ובשלת ואכלת, עפ"ד הירושלמי פ"ז דפסחים ריש ה"ב, דפריך על רבן גמליאל שאמר לר' צדוק צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה וכי לית ליה לרבן גמליאל צלי אש ולא צלי מחמת דבר אחר, (משו) [ומשני] אית ליה פסח מצרים צלי אש ולא פסח דורות. ובודאי ראייתו מדכתיב ובשלת ואכלת בפסח דורות מכלל דא"צ דווקא צליה. - ואולם בודאי גם צלי הוא כשר אבל לא לומר (דא) [דווקא] מבושל. וע"כ הוצרך ר' יאשיה להביא מדכתיב ויבשלו את הפסח כמשפט, דזה אמרו כמשפט לומר דווקא מבושל ולא צלי. ובזה יתבארו דברי הירושלמי במקומו 204 דמייתי שם על

ולא לשון בני אדם, וגם לפי המסקנא דגם ר' יאשיה ס"ל הלך אחר לשון בני אדם וקרא דנקט אסמכתא בעלמא היא, א"כ משמע דזה הוא דבר הנמנע לומר שדברי הימים לשון בני אדם הוא.

ולקיים דברי חכמים מעכת"ר יד"נ שי', אומר בזה דאדרבה משם ראי', דלפי המבואר בקדושין ע' א' דלשון רבנן לחוד ולשון דאמרי אינשי לחוד, וא"כ גם מלשון תורה גם מדברי הימים אין ראייה, שהרי דברי הימים לכל הפחות הוא לשון חכמים ולא לשון דאמרי אינשי, אלא דמ"מ לפי מה דמסיק דאיכא אתרא דקרו לצלי מבושל וכאתרא דר' יאשיה, ואיכא דקרי למבושל מבושל וכאתרא דתנא דילן, א"כ שפיר מייתי ראייה מאתרא דכותב דברי הימים, שכתוב שם ויבשלו על צלי שעכ"פ לשון חכמים קרוב הוא ללשון בני אדם.

ובזה נחמד מאוד ליישב קו' המפרשים שם מ"ט לא הביא ר' יאשיה מקרא דתורה בס"פ ראה 196 שכ' שם ובשלת ואכלת, ולהאמור אתי שפיר דמלשון תורה אפילו אסמכתא נמי לא הוי כמו מספר דברי הימים, ויעו' תוס' שם נ"ה א' ד"ה וכפרוץ.

אכן בירושלמי בנדרים שם 197 א' באמת דלר' יאשיה בנדרים הלך אחר לשון תורה, ונראה דהכוונה ג"כ רק בדבר שהלשון מתחלף לפי המקומות וכמו בצלי אם נקרא מבושל שאז לשון התורה מכריע.

ובחידושי ישבתי בס"ד קו' המפרשים הנזכרת דר' יאשי' לשיטתיה דבמכילתא פרשת בא פ"ד דרש וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר, צאן לפסח ובקר לחגיגה, א"כ יש לפרש קרא דובשלת על חגיגה, וכבר קדמוני מפרשים אחדים בזה 198, אך לא הביאו דברי ר' יאשיה עצמו במכילתא כאמור.

196 דברים ט"ז ז'. 197 הל' א'. 198 עי' רש"ש נדרים שם. 199 ד"ה ממחרת. 200 ד"ה דאקריבו. 201 יהושע ה' י"א. 202 יעו"ש דהק' דמנ"ל דממחרת הפסח ט"ז ניסן הוא דלמא ט"ו ניסן הוא כמו ממחרת הפסח יצאו בני". 203 כדברי התוס' שם. 204 נדרים שם.

דברי ר' יאשיה האלו דמצינו מבושל שקרוי צלי דכתיב ויבשלו את הפסח באש כמשפט, אין תימר שלא כמשפט, ר' יונה בוצריא אמר כמשפט. ע"ש דקשה איך ס"ד כלל שאחרי כל הקלוסין והשבח מפסח יאשיהו יבשלונו ויפסלונו, דפסח מבושל בשריפה הוא ככל פסולי המוקדשין כמבואר בחולין קט"ו ב' ואיך יאכלוהו לעבור בלאו. אלא דהכוונה דאינו כמשפט שיש לפרש דרשות בידו לצלות או לבשל, וא"כ אין מוכרח מזה דצלי קרוי בישול, דיש לפרש כדעת רבן גמליאל דלדורות גם מבושל או צלי מחמת דבר אחר כשר דעיקר קרא לפסח מצרים נאמר. לזה אמרו כמשפט כתיב ביה, דמשמע שמשפטו דווקא מבושל וזה הוא דבר הנמנע שתצוה התורה היפך מפסח מצרים אלא ודאי (דמבושל נמי נקרא) דלצלי קרוי מבושל.

אשר כתב ידידי שי', דבטעם פשוט כמו בפסוק²⁰⁵ בן נכר לא יאכל בו גם לדין דרשינן טעמא דקרא, לדעתנו אינו כן, שגם בטעם ה מ פ ו ר ש בתורה אין אנו משגיחים על הטעם להקל על ד"ת, ויש לנו ראיות מכריחות ע"ז, וביותר נראה כן מד' התוס' דאפילו לחומרא אין להשגיח על הטעם להוליד חדשות נגד מדות שבתורה, יעוי' תוס' פסחים ק"ח ב' סד"ה היו, שבעשה דאורייתא אין לחייב משום שאף הן היו באותו הנס, ויעוי' ג"כ במגילה ד' א' סד"ה שאף שכתבו כן, וה"ט דדבר זה סותר ללימוד שבידינו דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא.

ומש"כ כתר"ה, דבטעם פשוט כזה שאני הרי לפנינו טעמים פשוטים במצות רבות שבתורה, ונוכל להוליד מזה אלפי דינים חדשים לקולא ולחומרא, ובכ"ז גדר גדרו בזה דלא

ובאמת בענין הזה אין לנו יסוד נאמן והסתירות רבו מאוד ע"ז, א"א להעיר בכאן אפס קצותם, ואתנו חדשות בזה מה שלא ראיתי מי שקדמני ע"ז. ואחכה תשובת ידידי שי', מה יאמר ע"ז.

אוצר החכמה

אשר כתב בביאור דברי התוס' שעל התורה²⁰⁸ שיש בספרי קדשינו שמונה תוארים ללב, והם: לב חכם²⁰⁹, לב נבון²¹⁰, לב שומע²¹¹, לב טהור²¹², לב נבון²¹³, לב תמים²¹⁴, לב יודע²¹⁵, לב שלם²¹⁶, שפתים ישק, אבל חשב לב נבון ב' פעמים, ואולי צ"ל נכון וצ"ל תהלים נ"ז ח', ולא יכולתי לעמוד על כת"י בצינונו. - ומדוע לא נחשוב גם לב מתנה (קהלת ז' ז'), לב צדיק (יחזקאל ס"ס י"ג), לב שמח (משלי ט"ו י"ז), ויש לחלק.

ויעוי' בקהלת רבה סוף פרשה א'²¹⁷ שחושב נ"ח דברים בלב, ומהריעב"ץ במגדל עוז הוסיף הרבה ע"ז, וזכורני שבס' מגדל עוז שהי' לו לאבא מארי הגאון ז"ל הוסיף לציין גם ע"ד היעב"ץ, ושניהם אינם תחת ידי כעת.

מש"כ שצ"ל שמנה מתרים או יתרים בלב תחת שם "דברים" הכתוב בתוס', למיעוט ידיעתי כמדומני שלא נמצא לשון מתרים או

205 שמות י"ב מ"ג. 206 שם י"ג ט"ז. 207 שם י"ט י'. 208 במדבר ט"ו ל"ח. ראה במכתב רבינו לר"י רייפמאן ער"ש תצוה תר"ן אות ו'. 209 קהלת י' ב'. 210 משלי י"ד ל"ג. 211 מלכים-א' ג' ט'. 212 תהלים נ"א י"ב. 213 נכפל לעיל וראה להלן בד' רבינו. 214 ראה תהלים קי"ט פ'. 215 משלי י"ד י'. 216 דברי הימים-א' כ"ט ט'. 217 אות ל"ח.

משום שאפשר בענין אחר אסור למסור נפשו, א"כ [כך] לי תפילין כך לי שאר המצות.

אבל האמת יורה דרכו דמלות "במקום שיכול לקיים בענין אחר" שבסי' תל"ב שייכים לסי' תל"ג, והיינו הך דרשב"ל דהיכא דאי אפשר לקיים שניהם אין עשה דוחה ל"ת, ומשום דמשמע ביבמות כ' ב' דלאו כ"ע ס"ל הכי, ע"כ הובא להלכה בכאן, שמקורו מדברי התוס' ק"ל ב' ד"ה שלא, שתפסו כן בפשיטות להקשות אהך דהכא מהא דרשב"ל ולא הקשו אדרשב"ל מכאן, וז"ב ת"ל²²⁰.

בפסחים סי' קס"א, השוחט פסח על החמץ "אינו" עובר בכל יראה לך חמץ. ובדפוסים אחרים נמחק מלת אינו, ושניהם אינם מובנים.

בשבת סי' תצ"ז, חטה שנמצא בתרנגולת בפסח אסור. - לא ציינו מקורו, והוא מדברי התוס' בכורות ז' ב' ד"ה דג, שיש שרצו להתיר חטה בתרנגולת בפסח מהא דידוע צדיק דין דלים²²¹, שבשבת קנ"ה ב', והוא מקום הפסק של הפסקי תוס' שם.

במנחות סי' י"ט, מצוה ברעבון כו'. ותמוה מאוד, והוא סיוע דיבור שלפניו שגנאי להסתלק מאכילת [כצ"ל] מצוה ברעבון²²².

והרבה נמצא במס' מנחות דיבורים מוטעים קשי ההבנה מאוד.

יותר אין בכחי לכתוב עתה כי העבודה בפרס הפסח רבה מאוד, והשי"ת אל יציל מאתנו דבר אמת עד למאוד.

יתרים, שהרגילו האחרונים לכתוב, בדברי הראשונים ז"ל, אך בטלה ידיעתי בבקיות מעכ"ת הרגיל בלשון רבותינו.

ולחומר הנושא הייתי אומר בכוונת רבותינו בעלי התוס' ז"ל, אולם מסופקני אם יהיה לרצון לפני כבודו, לכן מנעתי לע"ע לכותבו.

דברי פסקי התוס' בקדושין (סי' קכ"ו) עוד לא מצאתי פשר דבר, בשגם הוא דבר תמוה נגד ההלכה דא"א למכור נכסיו אם יש עליו כתובת אשה²¹⁸, ויעוי' סוגית הגמ' סוף פ"ח דכתובות²¹⁹ ובכ"מ, ומפני טרדות הציבור אי אפשר לי ללון בעומקה של הלכה זו כעת.

ואציגה לפניו את אשר נזכרתי כעת מה שרשום אצלי ע"ד הפסקי תוס':

בשבת סי' תל"ד, אין עשה דוחה ל"ת. תמוה מאוד, ולכן הוגה בדפוסים החדשים "כשאין מקוים עשה בעידנא דמיעקר לאו". והוא מדברי הגמ' דף קל"ב ע"ב, ואין כאן מקומו.

אבל באמת גם דיבור שלפניו תמוה "סי' תל"ב" אין [חיוב] למסור עצמו על התפילין במקום שיכול לקיים בענין אחר.

ולכאורה משמע שמקורו מד' התוס' ק"ל א' ד"ה א"ל כנפי יונה ע"ש, אבל לכאורה מדברי הגמ' משמע דלא יפה עשה אלישע בעל כנפיים שלא מסר עצמו על התפילין דהא בשעת גזירת המלכות אפילו על מצוה קלה יהרג ואיתא בס"פ בן סורר ומורה (סנהדרין) ע"ד ב', ואם

218 יעוי' רמב"ם פכ"ב מאישות הי"א ושו"ע אה"ע סי' קס"ח ס"ג. 219 פ"א ע"ב. 220 דברי רבינו צל"ע דבסי' רט"ז כ' הפסקי תוס' ג"כ כהאי לישראל והתם א"א לומר דקאי אדלעיל, וצ"ע. 221 משלי כ"ט ז'. 222 וכ"ה בנוסחאות כ"י בדפוס וילנא.